

A polgári kormány és a szabad sajtó

A Fidesz váratlan választási győzelme és kormányalakítása nyomán keze ügyébe került a Postabank sajtóholdingja is. Benne olyan politikailag releváns lapokkal, mint a Magyar Nemzet, a Kurír és a Magyar Narancs. Az Orbán-kabinet a szokatlan lendülettel ragadta nyakon a kínáló lehetőséget: a pénzügyi támogatás megvonásával egyetlen szorítással megfojtotta a vele nyíltan ellenszenvező Kurírt, s hasonló szorítás nyomán kapkod levegőért a kormányral nem kevésbé ellenséges Magyar Narancs (immár csak: „Mancs”) is. Az óvatosan Fidesz-párti Nemzet (állami) banki támogatása (s az immár kevésbé óvatos politikai viszonttámogatás) tovább folyik.

A kormány képviselői azt állítják, hogy a Kurír és a Narancs megsemmisülését, illetve a Nemzet továbbélését előidéző lépések mögött nem politikai, hanem költségvetési és „értékvédelmi” megfontolások állnak. Az ellenzéki sajtó átlát Orbánék praktikáin, s rávilágít arra, hogy lépéseiket nem gazdasági és morális megfontolások, hanem nyers hatalmi érdekek irányítják. Rávilágít továbbá arra is, hogy a hatalom politikai beavatkozása egyfelől sérti a sajtó szabadságát; másfelől megzavarja annak piaci viszonyait. Aki nem most jött le a falvédőről, biztos abban, hogy az ellenzéki sajtónak van igaza: a kormány mellébeszél, s politikai érdekből szelektál a szóban forgó lapok között.

Nekem (aki egy ideje szintén lejttem a falvédőről) ugyancsak az a véleményem, hogy Orbánék mellébeszélnek, (lásd még: „a kormány hazudik”). De az is, hogy egyrészt hülyék lennének, ha nem élnének a kínáló lehetőséggel, másrészt hogy ezáltal politikailag és morálisan is igazuk van. Az ellenzéki sajtó érveit viszont hamisak és amorálisak. Hamis mindenképp az az állítás, mely szerint veszélybe kerülhet a sajtószabadság. E vád egy rég elavult XIX. századi felfogást tükröz, amikor a sajtót még valóban védeni kellett azon erőktől, melyek a múltban fojtogatták: királytól, hatalomtól, cenzúrától. A kor politikai fölfogása – érthető okból – a véleménykötő, az újságíró jogaként védte a sajtószabadságot. Érthető az is, hogy a XX. századi diktatúrák alattvalói hasonlóan gondolkodtak, s hogy e térségeken – így Magyarországon – a diktatúrának összeomlása után is ez a fölfogás maradt uralkodó – főleg újságírói körökben.

Pedig a modern polgári társadalmak politikai gondolkodása és gyakorlata rég túllépett e múlt századi értelmezésen. A XX. század végén a sajtószabadság nemcsak és nem is elsősorban a szerzők és a szerkesztők, hanem mindenképp az olvasók, a közönség szabadsága. Nem csupán azoké, akik csinálják, hanem azoké, akiknek csinálják a sajtót. A polgári parlamentarizmus társadalmi bázisa az erősen korlátozott választójog miatt kezdetben igen szűk. A sajtó fórumként működik: megjeleníti és ütközteti a szűk politikai közvéleményben megfogalmazódó véleményeket. A választójog általánossá tételével s az óriási technikai fejlődéssel párhuzamosan azonban századunk második felére kialakul a tömegdemokrácia és a tömegkommunikáció kora. A politika ma már kizárólag a modern, gigantikus gépezet és önálló hatalommá szerveződött médián keresztül érintkezhet a polgárok millióival. A tömegsajtó már nem alulról fölfelé, hanem fölülről lefelé szállítja, teríti, adagolja, sulykolja a véleményeket. Nem megjeleníti: alakítja a közvéleményt. Az az egy-kétezer ember, aki ma szerzőként, szerkesztőként és persze tulajdonosként a sajtót működteti, elenyésző töredéke annak a sok-sok millióinak, aki olvassa, hallgatja és nézi. Az előbbiek szabadságát rég nem korlátozza hatalom és cenzúra. Annál nagyobb veszélyek leselkednek viszont az ő oldalukról a befogadók millióira: az egyoldalú

döntéseiből is, melyek „a véleményesszabadság objektív-intézményi oldalát” kívánják garantálni.) Annak tehát, hogy a szabad véleményt egyáltalán megszülettesse, előfeltétele a plurális nyilvánosság. A modern korban ez a sajtószabadság legfőbb biztosítéka. A be nem avatkozás múlt századi liberális követelménye helyett ez éppen hogy aktív cselekvést kíván az államtól! Olyan törvényi és anyagi szabályozást, amely segíti a sokszínű és kiegyensúlyozott nyilvánosság kialakulását. Nemcsak a gazdaság, hanem a média világában is lejárt a korlátlan szabad verseny kora.

MARABU RAJZA

A sajtószabadság mai modern, nyugati fölfogása és politikai gyakorlata ezért a választópolgárok millióinak jogát tekinti mérvadónak, ezt kívánja védeni és garantálni. A tájékozódás, sőt a tájékozottság jogát. Az Amerikai Egyesült Államokban, ahol az alkotmány mindenféle jogi intervenciót megtilt, a piac mellett az etika vállalja át a jog szabályozó szerepét. Az Amerikai Újságszerkesztők Társasága (American Society of Newspaper Editors) Alapelvei (Statement of Principles) szerint például: „Az amerikai alkotmány első kiegészítése, mely a szólás szabadságát védelmezi bármilyen törvény általi korlátozástól, a sajtó által szavatoltja a nép egyik alkotmányos jogát, ezért az újságírókat különleges felelősséggel ruházza fel... A sajtószabadság a népé.” A másik reprezentatív szervezet, a Hivatásos Újságírók Társaságának Etikai Kódexe (Society of Professional Journalists Code of Ethics) így fogalmaz: „Egy szabad tár-

adalmi társadalomban a sajtószabadságot a nép elidegeníthetetlen jogaként kell őrizni”. Nyugat-Európában mindez fokozottan érvényes. Ott ugyanis – a piacon túl – nemcsak az etika, hanem a jog is biztosítja a sokoldalú és kiegyensúlyozott tájékozódás lehetőségét. Nem csupán a piaci és szakmai, hanem állami garanciák is léteznek tehát. A francia Alkotmánytanács 1984. október 10-én például a sajtóvállalatokról szóló törvény 45 cikkelyéből tízet töröl el az alábbi indoklással: „az 1789. évi Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata 11. cikkelyében megfogalmazott szabad vélemény- és gondolatközlés nem valósulhat meg, ha a közvélemény maga nem rendelkezik az eltérő jellegű és célkitűzésű publikációk elegendő számával”. (Lehetne idézni a német alkotmánybírók

épp azon az oldalon, amelyen a lebontandó sajtóhegemonia is rendelkezésre állt! A sajtótörvény tehát szóba se került, máig az 1986-os van hatályban. Amire a mostani kormánykának lehetősége nyílik, az az, hogy egy állami többségű banki tulajdon révén (amely az előző kormány idején jött létre!) árnyalatnyi korrekciót tegyen a sajtóviszonyokot a nyomasztó baloldali túlsúly mérséklésére, összhangban saját érdekeivel – s a modern polgári sajtószabadság elveivel. Az erő pozíciójában lévő – s abban ezután is megmaradó – ellenzéki lapok tiltakozása politikai értelemben tehát hamis.

Hogy amorális is, az még könnyebben belátható. Mert ama kitűnő piaci pozíciókat, amelyeket birtokolnak, s amelyekre minden alkalommal büszkén hivatkoznak (tette ezt legutóbb a Népszabadság főszerkesztője egy tévéintézményben, alaposan meglepve a Napi Magyarország lapigazgatóját), korántsem piaci úton szerezték. Hanem politikai úton. Méghozzá nem afféle puha gazdasági módszerek közvetítésével, mint amilyenekkel a mostani kormány él, hanem a totális diktatúra legdurvább módszereivel: a Rákosi-féle terroruralom idején. Mert bizony úgy és akkor jött létre az az abszolút hegemoniás pozíció, melyet a Népszabadság elődje, a Szabad Nép birtokolt az ötvenes években. A polgári lapok és a konkurens pártlapok megszüntetése nyomán. Ahogy a kommunista párt a maga totális politikai uralma érdekében beolvastotta, illetve leradírozta a politikai színtérről a Szociáldemokrata Pártot, a Független Kisgazdapártot, a Nemzeti Parasztpártot, a Demokrata Néppártot, a Magyar Függetlenségi Pártot, a Polgári Demokrata Pártot, a Magyar Radikális Pártot, úgy nyomta el, illetve törölte le a nyilvánosság színteréről a Szabad Nép sajtóbeli uralma érdekében a Népszabadságot, a Kis Újságot, a Szabad Szót, a Hazánkat, az Ellenzéket, a Világot, a Haladást és a többi. Ez volt a „piaci bevezetés” akta. (Mindez érvényes a megyei sajtóra is azzal a különbséggel, hogy a Párt lapjai ott nem hegemoniát, hanem monopóliumot kaptak.) De ne feledkezzünk meg arról sem, hogy azon kitűnő piaci pozícióknak, amelyeket a Népszabadság ma – vitán felül szakmai profizmussal – őriz, az egykor minden munkahelyen, minden iskolában, minden intézményben kötelezően megtartott Szabad Nép-féleki is alapjául szolgáltak.

S így október táján tán arra sem illetlen emlékezni és emlékeztetni, hogy 1956-ban, a forradalom napjaiban ismét kinyílt a lappiac is, és csodálatos bőséggel hajtott a sajtószabadság virágait. A Szabad Nép mellett újra megjelent a Kis Újság, a Szabad Szó (majd ennek folytatásként az Új Magyarország), a Hazánk, továbbá megszületett az Igazság, a Valóság, a Magyar Világ, a Népakarat, a Magyar Függetlenség, hogy csak napilapokat említsünk. S ahogy az MDP örökébe lépő MSZMP a magyar szabadságot és a politikai rivalisokat egyaránt eltaposó szovjet lánctalpak nyomában építette ki újra a

rendszerváltozásokor élvezett nyolcszázéves példányszáma, vagyoni helyzete és az, hogy mai pozícióját a társaság korántsem piaci, hanem politikai úton szerezte meg. Nem véletlen, hogy a világ egyik legnagyobb sajtócégének kellett ez a lap. Maradjunk ennyiben. a) A Népszabadság a rendszerváltozásokor nem jelent meg nyolcszázéves példányszámban. A felében sem. De ennél is lényegesebb: a példányszám 1988-tól olyan meredek ütemben esett, hogy volt olyan hónap, amikor több tízezer (!) előfizetőt veszített a lap. Az újság teljes politikai, morális és szakmai elszigeteltségbe került. (Okkal egyébként.) Az MSZMP ebben az időben két helyen manifesztálódott az utcán. A pártházak vörös ótágy csillagaival és a hírlapárúsító kioszkokkal a Népszabadsággal. Megjegyzem: ugyanebben az időben a Magyar Nemzet példányszáma meredeken kúszott felfelé. (Okkal egyébként.) A szakmai elszigeteltségre jellemző epizód, hogy e sorok írója akkor még főszerkesztő-helyettesi minőségben az akkori MUOSZ-kongresszuson egy tízszemélyes asztalnál egyedül volt kénytelen majszolni a pogácsát, mert nem volt szakmabeli, aki a társaságot vállalta volna. b) A példányszámcsökkenés azért állt meg, pontosabban lassult le feltűnően, mert ennél a lapnál volt az első jelentős külső és belső átalakulás, lezajlott egy szerkesztőségi lázadás, amikor az MSZMP-től főszerkesztőnek kiküldött Berecz János fogadását egyszerűen megtagadták az újságírók („Fel fogom velük mosni a klozetot”, üzent Berecz válaszul). Az említett MUOSZ-kongresszuson a lap elismerést kiváltó teljes átalakítása révén az elszigeteltséget látványos szakmai támogatás váltotta fel. Ugyanez ment végbe az olvasói körben. c) A lapnak vagyona egyáltalán nem volt. Minden a párté, majd a kormány kezében lévő Hírlap-

magá uralmi monopóliumát a politikában, hasonlóképpen tehetette ezt a Szabad Nép örökébe lépő Népszabadság is a sajtó területén – igaz, „csupán” hegemonista jelleggel. A lap második számú „piaci bevezetése” 1956. november 4-e után történt. S hogy csaknem nyolcszázéves példányszámmal érthette meg a rendszerváltozást, abban bizony az is szerepet játszott, hogy továbbra is minden párttag és minden közintézmény számára iratlan szabály volt az előfizetés. (E sorok írója alul kezdte a sajtóval való ismerkedést a nyolcvanas évek elején. Hírlapkezelőként tanítja lehetett a félévenként megújuló Népszabadság-előfizető toborzó-akcióknak. Jórészt az ezekben való részvétel elutasítása következtében távozott annak idején a debreceni megyei postától. Emlékszik arra, hány helyen mondta le az MSZMP KB központi lapjának friss előfizetését a következő hónap végén az otthon hagyott nyolcvan éves nagymama, s arra is, hogy miért. Mert az, akire a munkahelyén ráerőltették az előfizetést, így lebukás esetén szabadkozhatott: jaj, szegény süket nagymama – az anyósom – volt otthon, mikor a kézbesítő jött a havi előfizetési díjért, s hát nem lemondta az istenadta?)

Igen, még a postavonatok indulása is a Népszabadság nyomdai terminusaihoz volt időzítve akkoriban. (Ahogy tudom, a mai napig nem volt nagy menetrendváltás.) S persze hogy ott épült ki a legjobb bel- és külföldi tudóstírói hálózat, ott voltak a legjobb telefonvonalak, a legnagyobb fizetések és igen: a legjobb újságírók. Hogyan is szól az ország legjobb, legnépszerűbb napilapját népszerűsítő szlogen? „Talán nem véletlenül...”

Hát nem. A világ egyik legnagyobb sajtócégének sem véletlenül kellett épp ez a lap. Azt a hegemoniát szerezte meg vele, amely merőben politikai eredetű és természetű volt ugyan, de amely a rendszerváltozás hónapjaiban különösebb zökkenő nélkül változhatott át piaci hegemoniává.

Persze nem csupán a Népszabadságról van szó. Általában elmondható, hogy az egyházi diktatúra viszonyai között kialakított magyar sajtóstruktúra alapjai nem változtak a rendszerváltozás során. Új politikai napilap nem tudta megörömi a régi pártállamból örökölt és piacivá konvertált előnyöket, nem tudott megállni a saját lábán. Igen, szakmai és üzleti értelemben ma is a Népszabadság a legjobb, a Napi Magyarország pedig a leggyengébb napilap. De az előbbi főszerkesztőjének nincs morális alapja ahhoz, hogy lesajnálja amazit, pusztán mert csak 30-40 ezer példányban van jelen a piacon (ennyire futdott föl a 0-ról), ő meg 230 ezer példányban (ennyire csúszott le közel 800 ezerrel).

S ha Eötvös Pál megenged még egy utolsó pimaszságot: e cikk közlésével szerintem egy árnyalatnyit javíthat lapja morális pozícióját – anélkül, hogy a lappiacin rontana.

Debreczeni József

Válasz Debreczeni Józsefnek, avagy a Népszabadság, a polgári kormány és a szabad sajtó

Az, hogy Debreczeni József cikkéhez megjegyzést fűzünk, eltér általános gyakorlatunktól. (Az emlékezet által könnyen bejárható múltban csupán Kenedi János és **Eörsi István** lapunkat egy-egy konkrét ügyben igen élesen bíráló írását követte főszerkesztői reakció.) Jelen esetben a válasz indoka: ténykiigazítás és személyes érintettség.

1. Köszönöm Debreczeni Józsefnek, hogy cikkét hozzánk küldte el közlésre, és ezzel – nyilván akaratlanul – maga is hozzájárult piaci pozícióink erősítéséhez. Azaz annak a gyakorlatnak a folytatásához, hogy tág teret adunk sokféle nézet kifejtésének. Horribile dictu olyan nézetek kifejtésének is, amelyek a Népszabadságot – mint most Debreczeni József is teszi – akár megalapozatlan tényhivatkozások, akár az elvárható tárgyszerűséget háttérbe szorító érzelmi motívumok alapján támadják. Ez a közléspolitikai nemcsak erkölcsileg és intellektuálisan kívánatos, hanem találkozik az olvasók egyetértésével is, növelel olvasótáborunkat. Ergo, piaciilag is sikeres.

2. Ez utóbbi megállapításnak Debreczeni cikkéhez kapcsolódó „üzenete” is van. Jelesül az, hogy egy beszűkült közléspolitikával működő lap inkább csak egy szűkebb törzsközönség számára élvezhető és piacképes. Azok számára, akik unos-untig csak azt akarják olvasni, amit ők már amúgy is gondolnak, még inkább érznek. Vannak persze ilyen olvasók, csak kevesen. Ezért az olyan lapok (már ha vannak ilyenek), amelyek csak ilyen beszűkült közönségnek készülnek (készülnek), nyilván aligha jelentenek valódi konkurenciát a Népszabadságnak. Ezért is igyekszik a Népszabadság egy sokkal tágabb (és egyben értékesebb!) olvasóközönséghez eljutni, ezáltal is piaci sikert elérni. Mindezt lehet persze rafinériának, trükknek nevezni, de azt talán még Debreczeni József sem hiszi, hogy a nézetek sokszínűségére alapozott közléspolitikát mint piaci fogást a Népszabadság a pártállami időkben hozta magával.

3. Az említett televíziós adásban természetesen nem sajnáltam le a vitán a Napi Magyarországtól részt vevő partnert. Ez valóban méltatlan, sőt nevet-

eséges lett volna. Ám, ha akaratom ellenére Debreczenin kívül is bárkiben ilyen érzést keltettem volna, szégyellném magam, és elnézést kérek. De szerintem nem ez történt. Nem én sajnáltam le a partneremet, hanem Debreczeni József sajnálta meg. Mégpedig azért, mert amikor a Népszabadság és a Napi Magyarország hirdetési tarifáinak (feltűnő) közelsége és a példányszámok meglehetősen távolsága került szóba, a Napi Magyarországtól jött vitapartnerem az aránytalanságot lapja példányszámának nyilvánvaló feltornázásával igyekezett tompítani. Persze sikertelenül.

4. A Népszabadság kétségkívül meglevő jó piaci pozíció (az öt országos terjesztésű, ún. politikai napilap összes előfizetőjének több mint 60 százaléka ezt a lapot rendeli meg), nyereségessége, szakmai rangja gyakori témája elemzéseknek, illetve vitáknak. Ezt úgy kell érteni, hogy egyesek elemzik a helyzetet, mások vitatják. E kettő ritkán találkozik. Debreczenitől elvárható lett volna azonban, hogy bármilyenek legyenek is érzelmei e lappal kapcsolatban (ahol egyébként jó néhány sorozat publikált), a tényeket ne az érzelmeihez igazítsa. Ez persze gyakori jelenség, de általában az intellektuálisan szerény színvonalon, érzelmileg azonban magas hőfokon működőknél szokott előfordulni.

A gondolatmenet a következő:

- Problémák mutatkoznak – kivált az írott sajtó – politikai irányultság szerinti belső arányaival.
- A konzervatív jobboldali sajtó minőségével nincs minden rendben.
- Mint az okfejtésből kiderül, nem erről kell azonban szólni, hanem az aránytalanságot a rendszerváltozás kilencedik esztendejében törvényi szabályozással kellene tovább erősíteni. Azért tovább, mert mint Debreczeni írja a Magyar Nemzetről: „Az óvatosan Fidesz-párti Nemzet (állami) banki támogatása (s az immár kevésbé óvatos politikai viszonttámogatás) tovább folyik.”
- A piaci viszonyok ilyen felrágására morális alapot ad a Népszabadság jó indulási pozíciója, a

rendszerváltozásokor élvezett nyolcszázéves példányszáma, vagyoni helyzete és az, hogy mai pozícióját a társaság korántsem piaci, hanem politikai úton szerezte meg. Nem véletlen, hogy a világ egyik legnagyobb sajtócégének kellett ez a lap.

Maradjunk ennyiben.

a) A Népszabadság a rendszerváltozásokor nem jelent meg nyolcszázéves példányszámban. A felében sem. De ennél is lényegesebb: a példányszám 1988-tól olyan meredek ütemben esett, hogy volt olyan hónap, amikor több tízezer (!) előfizetőt veszített a lap. Az újság teljes politikai, morális és szakmai elszigeteltségbe került. (Okkal egyébként.) Az MSZMP ebben az időben két helyen manifesztálódott az utcán. A pártházak vörös ótágy csillagaival és a hírlapárúsító kioszkokkal a Népszabadsággal. Megjegyzem: ugyanebben az időben a Magyar Nemzet példányszáma meredeken kúszott felfelé. (Okkal egyébként.) A szakmai elszigeteltségre jellemző epizód, hogy e sorok írója akkor még főszerkesztő-helyettesi minőségben az akkori MUOSZ-kongresszuson egy tízszemélyes asztalnál egyedül volt kénytelen majszolni a pogácsát, mert nem volt szakmabeli, aki a társaságot vállalta volna. b) A példányszámcsökkenés azért állt meg, pontosabban lassult le feltűnően, mert ennél a lapnál volt az első jelentős külső és belső átalakulás, lezajlott egy szerkesztőségi lázadás, amikor az MSZMP-től főszerkesztőnek kiküldött Berecz János fogadását egyszerűen megtagadták az újságírók („Fel fogom velük mosni a klozetot”, üzent Berecz válaszul). Az említett MUOSZ-kongresszuson a lap elismerést kiváltó teljes átalakítása révén az elszigeteltséget látványos szakmai támogatás váltotta fel. Ugyanez ment végbe az olvasói körben. c) A lapnak vagyona egyáltalán nem volt. Minden a párté, majd a kormány kezében lévő Hírlap-

kiadó volt, s abból csupán csak a vázat, illetve a szervezetet – a bel- és külföldi tudóstírókkal – kaptuk meg, de az épülethöz például sürgősen el kellett költöznünk. Forgóeszközünk nem volt. Konkrétan egy fillérrel sem volt. Bevételeink a Hírlapkiadóhoz folytak be, és teljesen bizonytalan volt, hogy onnan mikor mennyit – és meddig – kapunk vissza. Napról napra toltuk magunkat előre. Lelkileg is. (Igaz a történetnek nem mellékes vonatkozása, hogy politikai ellenfeleink nem léptek fel ellenünk tisztviseltlen eszközökkel!)

d) A világ második legnagyobb médiavállalkozásának (ezek azért komoly, megfontolt üzletemberek sok ismerettel és nagy tapasztalattal) érdeklődése sem úgy született meg, hogy hírtelen rájöttek, nekik egy csod szélén álló erkölcsi és vagyoni romhalmazra, egy volt pártlapra fáj a foguk. Mondhatni, ellenkezőleg. A lap mindenki másnál rosszabb eséllyel vadászott új tulajdonosra.

tselmann-házal felvettük a kapcsolatot, az akkor már hátunk mögött álló eredményekkel és nagy meggyőző erővel sikerült érdeklődésüket mindennek ellenére felkeltenünk.

Egyébiránt: magam is azt vallom, hogy mértékadó konzervatív sajtóra szükség van az országnak. Mindig is ezt vallottam. Abból adódóan is, hogy magam a Frankfurter Allgemeine Zeitung rendszeres olvasója vagyok. Sok mindenben nem értek egyet vele, de azt olvasom. Mert igen jó újság. Továbbá: egészen biztos vagyok benne, hogy jó konzervatív sajtója akkor lesz Magyarországnak, ha az az egyébként kötelező tiszta piaci eszközökkel, szakmai teljesítménnyel erősíti meg magát. Amit Debreczeni gondol és ajánl: tévút. Állításom megerősítésére figyelmébe ajánlom az olvasó elsődlegességéről és döntési szabadságáról szóló okfejtését.

Eötvös Pál